

ču, da ostane pravica imenovanja vodilnega vojaškega kadra Izvršnemu odboru (Dokumenti ljudske revolucije 7, dok. 66; E. Kocbek: Listina, str. 51; T. Fajfar: Odločitev, II. izd., str. 281–285). V Rusovem spominu in tako tudi v knjigi pa se je to dogodilo pol leta kasneje, oktobra 1943, v njem nastopa Kardelj, ki je tedaj bil v Beli krajini, dragocena pa je njegova interpretacija spora. Toda bralec o vsem tem iz pojasnila ne izve niti besedice, pač pa Polič ztrdi, da na seji ni bil. Zapisnik v nasprotju s to trditvijo pove, da je bil odsoten le Kardelj in en dan še Leskošek, glavno poročilo k eni od točk dnevnega reda pa je imel prav Zoran Polič. Da pa gre za dosedaj neznano in nedokumentirano še eno sejo IO OF z omenjeno tematiko, je le malo verjetno.

Knjiga je zanimiva in koristna, saj bodo raziskovalcem družbene zgodovine dobrodošli opisi življenja v prvi polovici stoletja, dragoceni so tudi sicer skopi opisi razmer v sodstvu. Josip Rus govori o razumevanju Osvobodilne fronte s še ene politične plati, iz liberalne skupine, ki ji je, kot se zdi, največ pomenila libertarna drža – od osebne samouresničitve do samoodločbe in razveze patronata SLS nad slovenskim političnim življenjem. Za Kocbekom in Fajfarjem je to tretji tovrstni korpus; žal v OF vodilni komunisti niso zapustili nobenega podobnega pričevanja. V tem bo knjiga dragoceno dopolnilo dokumentov, ki jih sicer ni malo, še posebej ker je v izrazu in sodbi svobodnejša in jasnejša kot omenjeni spisi, ki so izšli v dobi vladavine le še enega dela nekdanje 'tovarišije'. Le podrobna primerjava s sočasnimi viri pa bi pokazala, koliko je prenašanju političnih in osebnih razmerij tedanjosti nazaj, v 'herojsko dobo', podlegel tudi Rus sam.

Damijan Guštin

J e r c a V o d u š e k - S t a r i č: *Prevzem oblasti 1944–1946*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1992, 455 strani.

Pričujoča knjiga je obsežna monografija, ki obravnava politično dogajanje v Sloveniji in Jugoslaviji med leti 1944 in 1946. Osnova knjige je doktorska disertacija, ki jo je avtorica, sedaj docent na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, zagovarjala v letu 1991 na oddelku za zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete.

Nekoliko bolj poučenemu bralcu lahko že časovno, krajevno in tematsko smiselna razporeditev problematike pove, da je delo plod premišljene avtoričine analize. Morda se zdi taka ustreznost izhodišča besedila samoumevna, vendar menim, da so stvari le na prvi pogled tako preproste, saj se ob njem odpirajo mnoge dileme. Povedati je potrebno, da je bil avtoričin osrednji namen orisati prevzem oblasti na Slovenskem, kjer se je ob dejstvu, da gre za pionirsko delo na tem področju, izpostavilo vprašanje njegove periodizacije. Pri tem se je postavljala temeljna dilema, ali začeti z majem 1945, z mesecem, ki je zaznamoval konec vojne in začetek povojnega obdobja v Sloveniji, ali pa se vračati nazaj v vojni čas. Ob odločitvi, da je za razumevanje povojnega razvoja potrebno upoštevati tudi medvojnega, se hkrati postavlja bistveno vprašanje, koliko globoko seči vanj. Obstaja namreč več različnih možnih opcij (začeti zasedbo in z organiziranjem oboroženega odpora, morda za mejnik izbrati dolomitsko izjavo, ko-

čevski zbor, II. zasedanje AVNOJ-a, začetke graditve državnega aparata po črnomaljskem zasedanju SNOS-a itd.). Avtorica se je, po mojem mnenju upravičeno, odločila za pomlad 1944 kot odločilno prelomnico, saj od tega časa izhajajo kontinuirane odločitve in ukrepi, ki so bistveno in neposredno vplivali na povojni razvoj. Nekoliko manj vprašljivo je, kaj šteti za zaključek procesa prevzema oblasti. Odločitev za čas po volitvah in po mednarodnem priznanju novega režima ter po sprejetju ustave v začetku leta 1946, avtorica ga imenuje konsolidacija, verjetno ne bi smeli biti sporni mejniki. Zastavljena tematika tako predstavlja prehodno obdobje, ki sega tako v medvojni kot povojni čas.

V tematskem pogledu se je Voduškova pri obravnavanju prevzema oblasti osredotočila na politični del in upravno-državno sfero s poudarkom na prikazu razvoja njenih prisilnih in nadzorovalnih aparatov. Voduškova je te ocenila kot v tem času najpomembnejše vzvode s katerimi si je KPS(J) pripomogla k povojnemu prevzemu oblasti. Avtorica je, da bi to še posebej poudarila, v podnaslovu doktorske disertacije celo zaobrnila vrstni red naslova Leninovega dela *Revolucija in država* (*Država in revolucija*), s čimer je želela simbolično opozoriti na vlogo in pomen državnega aparata pri vzpostavljanju povojne oblasti. Čeravno ta vidik v prevzemanju oblasti še zdaleč ni bil edini, mu je bila s strani vodstva KPS(J) v slovenskem merilu v resnici namenjena ključna vloga vsaj od pomladi 1944 dalje, ko tudi začno s načrtno izgradnjo državnega aparata. Temu je predvsem botrovalo spoznanje, ki je v tem času dozorelo med slovenskimi (jugoslovanskimi) komunisti. V okviru marsikdaj protislovnih domačih in mednarodnih okoliščin jim je uspelo zagotoviti si položaj, ki jim je v okvirih splošne protifašistične borbe že med vojno dajal možnost povojnega prevzema oblasti iz rok predvojnih političnih struktur, ne da bi se jim bilo potrebno z njenimi predstavniki po vojni zaplesti v nov oboroženi spopad. S tem se je vodstvu partizanskega gibanja odpirala možnost, da si zagotovi povojno oblast s postopnimi reformami. Zaradi možnosti takega razvoja so dobili osrednjo vlogo pri uresničevanju teh načrtov prav aparati države, ki so postali glavni vzvod preko katerih je KPS(J) uresničevala svoja hotenja. Čeprav tega avtorica v knjigi ni povsem neposredno tako pojasnila, je iz zasnove dela razvidna njena, po mojem prepričanju najprimernejša, izbira proučevanja glavnih procesov v naslovu zastavljene tematike.

Tretja stvar, ki je bila odvisna že od same zasnove knjige in se mi zdi zelo posrečena, je načelna odločitev, da je proučevanje slovenskih razmer vključila v širši okvir jugoslovanskega in mednarodnega dogajanja. V letu 1944 so namreč začeli vse bolj prihajati v ospredje mednarodni vidiki, kjer slovenske razmere niso bile obravnavane kot samostojen problem, temveč le kot del v reševanju celotnega jugoslovanskega vprašanja. Po drugi strani pa je tudi znotraj jugoslovanskega partizanskega gibanja vladala že taka stopnja centralizacije, da brez poznavanja teh razmer, še izraziteje kot predtem – namreč tudi za prejšnje dogajanje je potrebno upoštevati omenjene vidike! – ni mogoče zadovoljivo razpoznati slovenskih razmer.

Knjiga je razdeljena na sedem tematskih sklopov ter vsebuje še predgovor, seznam literature, stvarno in imensko kazalo. V uvodnem poglavju je Voduškova podrobno opisala nastanek novega (revolucionarnega) pravnega reda, ki je bil namenoma

precej ohlapno opredeljen, da je dopuščal dokajšnjo svobodo v interpretiranju. Spomladi 1944 je bil tudi čas, ko se je močno razbohotil represivni aparat, pri čemer je posebna vloga bila zagotovljena Organizaciji za zaščito naroda (OZNA). Tej je bila namenjena odločilna vloga (poleg vojske) v pripravah na povojni prevzem oblasti. V tem poglavju bi veljalo posebej izpostaviti, da je nastajanje nove zakonodaje in nasploh sodstva, opisano zelo poglobljeno ter kaže, da se je avtorica tudi s pravniškega zornega kota zelo natančno seznanila s problematiko.

V drugem poglavju je Vodušкова orisala politično poenotenje partizanskega gibanja in nasploh politični razvoj poleti in jeseni 1944 po posameznih pokrajinah (Srbija, Makedonija, Hrvaška, Dalmacija, Slovenija). Položaj ter tudi stopnja razvoja posameznih gibanj sta bili namreč od pokrajine do pokrajine precej različni. Problem poenotenja gibanja je prišel najbolj do izraza v Sloveniji in na Hrvaškem. Ti sta imeli izoblikovano ne le vojaško in politično strukturo, temveč tudi že državni aparat z lastno zakonodajo na osvobojenem ozemlju. Najtrši oreh na poti k poenotenju je predstavljalo hrvaško vodstvo na čelu z Andrijo Hebrangom, ki pa je bil strt jeseni 1944 z njegovo odstavitvijo z mesta sekretarja CK KPH. Odtlej, zlasti pa še po osvoboditvi Beograda, je bila pot k poenotenju odprta.

V poglavju »Mednarodni okvir« je govora o času od poletja 1944 dalje, ko so vse bolj prihajali v ospredje problemi povojne ureditve Evrope. V ta kontekst sodi tudi jugoslovansko vprašanje in predvsem kako si je na mednarodnem torišču partizansko gibanje skušalo utrditi položaje tudi z nekaterimi taktičnimi prijemi (npr. oba sporazuma s Šubašićem), ne da bi pri tem kakorkoli odstopilo od začrtanih globalnih ciljev.

V četrtem poglavju z naslovom »Nove značilnosti političnega sistema do konca vojne« avtorica piše o tem kako je novi režim na osvobojenem ozemlju v Srbiji še pred koncem vojne lahko tudi v praksi preveril dejavnike, bistvene za povojni prevzem oblasti (vojska, pravosodje in OZNA) ter jih še dopolnil na podlagi pridobljenih izkušenj.

Obširno je poglavje o prevzemu oblasti in o 'čiščenju' v Sloveniji. Tu so širšo javnost verjetno najbolj zanimale ugotovitve o povojnih pobojih vrnjenih domobrancev, vendar pa tu, ob pomanjkanju in nedostopnosti izvirnih dokumentov, avtorica ni mogla preseči že znanih dejstev. Istočasno so potekali tudi drugi 'očiščevalni' ukrepi (procesni pred vojaškimi sodišči, sodišča narodne časti), predvsem pa priprave na volitve.

O njih avtorica govori v predzadnjem poglavju. Volitve so bile zadnja »dolžnost« novih oblasti do mednarodne javnosti, da jim ta prizna tudi mednarodnopravno legitimiteto. Zato je na njih morala zmagati lista Ljudske fronte, ki jo je predložila nova oblast. Kot je razvidno iz avtoričine analize, se je režim pri tem posluževal najrazličnejših mahinacij (avtorica je na podlagi dostopnih virov opisala nekatere), tako da je dvom v verodostojnost rezultatov (zanesljivo je zmagala lista Ljudske fronte) povsem upravičen. Pri tem se samo po sebi postavlja vprašanje, kakšni bi bili volilni rezultati, če bi bile volitve korektne. To je na podlagi dostopnih virov sicer precej hipotetično, čeprav zanimivo vprašanje, na katerega pa Vodušкова seveda ni mogla natančno odgovoriti.

V zadnjem poglavju z naslovom »Konsolidacija« je govora o dobi, ko ima mednarodno priznana oblast že precej bolj proste roke pri uresničevanju svojih načrtov in jih tudi začne izvajati bolj odkrito. Avtorica je ta čas označila za prehod v drugo fazo revolucije. S tem je svoje delo tudi zaključila, saj kasnejša tematika v glavnem že presega problematiko prehodnega obdobja, prevzemanja oblasti.

Značilnost obdobja, ki ga obravnava predstavljena knjiga, je njegova mnogoplastnost. To dejstvo omogoča proučevanje stvarine iz najrazličnejših zornih kotov, kjer zlahka prihajajo na dan raznovrstni poudarki in v končni posledici različne interpretacije. Zato ni presenetljivo, da se je ob izidu pričujočega dela pojavilo precej nasprotujočih mnenj in ocen. Med pretežnim delom tistih z negativnim predznakom gre za v zadnjem času precej razširjen pojav »kritičnega« obravnavanja del, ki s svojimi ugotovitvami ne povsem ali pa sploh ne soglašajo z dosedanjim ustaljenim prepričanjem. Pri tem gre za način, ki svojega apriornega nestrinjanja ne izraža neposredno, temveč se raje oprime zlizanih, a vselej priročnih fraz, kot so »da to ni vse«, »da bi se dalo še marsikaj napisati«, »da je to le ena plat« itd. Odveč je pripominjati, da gre pri večini teh primerov za dokaj cenene poskuse diskvalifikacij, ki imajo malo skupnega z zgodovinarsko stroko. To seveda ne pomeni, da kritično branje te in nasploh vseh knjig ni na mestu, temveč je, nasprotno, celo nujno potrebno. Zato bi se tudi sam zaustavil pri eni od stvari, ki se mi je v besedilu zdela nekoliko problematična. Gre za pojem »revolucija od zgoraj«, ki ga v delu uporablja avtorica. Iz celotne rdeče niti besedila je sicer razvidno, kaj je s tem Voduškova želela poudariti, vendar bi se bilo temu pojmu koristneje izogniti, ker je nekoliko premalo natančen (tako na primer napeljuje na sklep, da se je revolucija začela šele leta 1944?!) in ne zajema celote (ali je ta vidik – čeprav v času, ki ga avtorica obravnava najpomembnejši – zares edini sestavni del revolucije?!). Avtorica je v osebnem razgovoru tako razumevanje pojma zanikala (tudi na okrogli mizi ob predstavitvi knjige 24. februarja 1993 ga je relativizirala!). Po njenem zatrjevanju je bil pojem uporabljen bolj kot »terminus technicus«. Da ne bi prihajalo do nesporazumov, bi bilo v uvodu bolje pojasniti, kaj pod tem pojmom avtorica razume.

Knjiga je pisana v zgoščeni obliki z obilico podatkov, kjer prevladujeta v metodološkem pogledu analitični in problemski pristop. Zlasti slednji značilnosti se mi zdita osvežilni, saj je v dosedanjem zgodovinopisju novejšega obdobja (zlasti za drugo svetovno vojno) vse preveč prevladoval faktografski in dogodkovni pristop, ki mu sicer ne gre odrekati določenega pomena, vendarle ima ta le omejene možnosti pri spoznavanju tako kompleksnih vprašanj, kot se pojavljajo pri proučevanju tega časa. Obenem velja opozoriti, da je ena od značilnosti zgodovinopisja o drugi svetovni vojni na Slovenskem tudi ta, da se je v pretežni meri ukvarjalo z dobo do kapitulacije Italije, precej manj pa s kasnejšimi obdobji. V tem pogledu je bilo stanje še bolj kritično za čas po maju 1945, saj do pričujoče knjige nismo imeli objavljene niti ene znanstveno kritične monografije s področja politične zgodovine prvih povojnih let, tako da v tem pogledu obravnavano besedilo predstavlja prvenec. Nasplošno pa lahko zapišemo, da je obravnavanje politične zgodovine vojnih let močno zaostajalo za drugimi vidiki (npr. za proučevanjem vojaške plati), tako da je to eno od področij, čeprav še zdaleč ni

edino, ki bi bilo v bodočih raziskavah lahko deležno večje pozornosti. Knjiga Jere Vodušek-Starič tako tudi v tem pogledu zmanjšuje vrzel, nastalo v preteklih letih. Temeljno sporočilo knjige bo obdržalo svoj pomen in monografija bo služila kot eno temeljnih del in primerno izhodišče za bodoče raziskave iz tega časa.

Bojan Godeša

J o ž e P r i n č i č: *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu. Kapitalna, ključna kapitalna in temeljna investicijska izgradnja v Sloveniji (1945–1956)*. Dolenjska založba, Novo mesto 1992, 192 strani. (Seidlova zbirka; 2)

Po petnajstih letih, odkar je slovensko zgodovinsko pisje začelo z znanstvenim proučevanjem tako imenovane »povojne« zgodovine, je v letu 1992 doživelo prvo pravo »žetev«. Izšle so namreč kar tri knjige s tematiko tega obdobja v Sloveniji, vse tri prirejene in dopolnjene doktorske disertacije branjene na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ostali dve (J. Vodušek–Starič: *Prezem oblasti*, B. Repe: *Liberalizem*) predstavljata politično zgodovino, medtem ko je Prinčičeva s področja gospodarske.

Avtorjev namen je bil prikazati enega bistvenih gospodarsko političnih (lahko razumljenih tudi obratno) procesov prvega desetletja po drugi svetovni vojni v Sloveniji (Jugoslaviji). To je bila industrializacija, katero je avtor ocenil kot »enega najpomembnejših in hkrati najusodnejših gospodarskih procesov, ki so potekali na jugoslovanskem ozemlju po drugi svetovni vojni.« (str. 5). Po njegovem mnenju je bila industrializacija najpomembnejša zato, ker je sprožila vrsto procesov, od ekonomskih, socialnih, demografskih, pri čemer je potrebno povedati, da teh procesov kot sestavnega dela industrializacije ni obdelal. Zanimala ga je bolj »usodnost«, katero vidi v tem, »ker industrializacijski načrti niso temeljili na gospodarskih, temveč na političnih in ideoloških načelih.« Meni namreč, da je celoten proces industrializacije temeljil na Leninovi misli, da sta industrializacija in elektrifikacija skupaj že socializem. To je vsekakor za jugoslovansko industrializacijo prvega desetletja po drugi svetovni vojni točno, še zlasti če vemo, da njeni snovalci niso upoštevali že doseženega gospodarskega oziroma industrijskega razvoja posameznih federalnih enot zvezne države. To je bilo v procesu industrializacije, ta je potekala v okviru prvega prvega »petletnega načrta za razvoj narodnega gospodarstva« – petletke, usodno predvsem za Slovenijo, tedaj najbolj industrijsko razvito jugoslovansko republiko, saj je na eni strani morala z nadaljnjim razvojem »čakati«, na drugi pa je nosila »najtežja bremena vsedržavne industrializacije«.

Na eni strani predstavlja avtor v knjigi zasnove oziroma zamisli, ki so predstavljala politična in ideološka načela, na katerih je industrializacija kot politični in gospodarski proces temeljila, na drugi pa, kako so ta načela »meso postala«, torej se uresničila in materializirala v industrijskih obratih zgrajenih v obdobju »prve petletke«. V knjigi so sistematično in natančno predstavljeni na osnovi arhivskega gradiva (Arhiv